

ВИЗНАЧЕННЯ РЕГІОНІВ У МІЖНАРОДНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

У статті розглянуто основні теоретико-методологічні підходи щодо визначення регіонів в міжнародній економіці, зокрема виділено рівні регіону на основі територіального та інтеграційного підходів, сформульовано базовий підхід до визначення конкурентоспроможності регіону.

In the article the basic theoretical and methodical approaches towards determination of regions in the international economy are considered, in particular the levels of region on the basis of territorial and integration approaches are defined, the basic approach towards determination of competitiveness of region is formulated.

Ключові слова: регіон, конкурентоспроможність регіону, інтеграція, глобалізація, регіоналізація.

На початку XXI ст. регіоналізм на перший план висуває переваги міжнародного співробітництва регіональних систем в умовах глобального і динамічного простору [2]. Важливу роль у формуванні теоретичних концепцій дослідження регіоналізму та регіоналізації зіграли наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених [4, 5–8, 11, 19, 20, 23, 24, 26–28]. Посилення міжнародної конкуренції в умовах зростання глобалізаційних процесів, переосмислення ролі держави у регулюючому механізмі, лібералізація міжнародних відносин, перехід з міждержавного співробітництва на якісно новий наднаціональний рівень сприяли перегляду шляхів оптимізації участі країн (регіонів) у процесах регіоналізації, а від так і актуалізують подальший розвиток теоретико-методологічних підходів щодо визначення місця і ролі регіонів в міжнародній економіці.

В сучасній економічній літературі визначення сутності регіону пов'язано, перш за все, з виділенням економіко-географічних ознак території (територіальний або географічний підхід), які характеризують можливість організації відносно завершеного комплексу в структурі національного господарства. Ґрунтуючись на базових принципах розміщення продуктивних сил більшість авторів визначають регіон як форму територіальної організації виробництва, що утворена на основі територіального розподілу праці і має відповідну організаційну відокремленість, цілісність, економічну й демографічну самодостатність тощо. Подібна територіальна система має власних характер виконуваних функцій, пріоритетність яких визначається природно-кліматичними, економічними, історико-культурними й іншими особливостями території, що має (або створює) інфраструктуру для виконання зазначених функцій. Конференція регіонів Європи визначає регіон як територіальну одиницю, що має власний виборчий орган і підпорядковується центральним органам влади [15, с. 42]. Регіони визначаються єдиною політикою державного регіоналізму і мають власну систему державних органів, які є відповідними підсистемами державної структури влади та управління країною [1, с. 34; 17, с. 10]. Кожен регіон має відповідну економічну цілісність, яку характеризує сукупність взаємозумовлених і взаємопов'язаних компонентів виробництва (переважно матеріального), яка склалася в межах компактною території [9, с. 23], відповідно, кожен регіон має свої власні “комплексоутворюючі властивості”, які визначаються просторово-територіальною концентрацією галузей народного господарства [14, с. 12]. Комплексність регіону проявляється у тому, що він виступає як єдине ціле, яке складається з трьох компонентів – природного, матеріального (створеного людиною) й соціального [12].

В міжнародній економіці під регіоном розуміється група країн, що має спільне географічне положення, подібні природні умови, подібні спеціалізацію та рівень розвитку виробничої та невиробничої сфер [18, с. 3]. Крім того, в міжнародній економіці регіон також розглядають з точки зору сукупності країн певного регіону світу (Балканський регіон, Близькосхідний регіон, Азіатсько-тихоокеанський регіон тощо) [16, с. 27].

Розглядаючи сучасні теоретичні підходи до визначення сутності регіонів слід зазначити, на нашу думку, ще одну характерну особливість, яка враховує особливості функціонування сучасного світового господарства як єдиного простору. Розвиток міжнародної економічної інтеграції у практичній площині реалізується в комплексі конкретних форм співробітництва між країнами світу. Оскільки всі вони різняться за масштабами та рівнями соціально-економічного рівня, всі ці форми взаємодії будуть розрізнятися, мати відповідну інституційну основу, і, відповідно, по-різному відчувати вплив глобалізації – провідної тенденції світогосподарського розвитку.

Найрозвинутішою формою інтернаціоналізації господарського життя виступає економічна інтеграція, яка представляє собою процес зближення й поступового об'єднання національних економічних систем, що знаходить своє відображення у проявах глобалізації та регіоналізму. Кожен рівень інтеграційного зближення безпосередньо впливає на ефективність територіального управління як в країнах, що створили інтеграційний блок, так і в окремих їх регіонах [3]. При цьому глобалізація виступає як прояв нової якості інтернаціоналізації “на стадії гранично можливого розвитку її вищій, а інтеграція – найвищий ступінь його розвитку вглибину” [19, с. 17]. А відтак, в масштабах світового господарства під регіонами слід розглядати також й сукупність декількох країн у вигляді інтеграційного об'єднання.

Характер сучасного розвитку світового господарства в аналізі сутності регіону дозволяє окрім визначення територіального (або географічного) підходу також й інтеграційний підхід, який ґрунтується на наявності

стійких економічних зв'язків, високому рівні компліментарності [18, с. 5–6]. Сучасне світове господарство має складну ієрархічну структуру, що характеризується різномірною таксономічною моделлю, в якій у просторовому відношенні можна виокремити локальні регіональні утворення, мікрорегіони, мезорегіони, макрорегіони (або національні регіональні утворення), мегарегіони, метарегіони тощо (табл. 1).

Таблиця 1

Просторова структура світового господарства

Рівень регіону	Приклад застосування	
	географічний підхід	інтеграційний підхід
Метарегіон	Північна Америка, Африка, Європа, Азія	Американський ринок, європейський ринок, азійсько-тихоокеанський ринок
Мегарегіон	Центральна Америка, Західна Європа, Південно-Східна Європа	ЕС, НАФТА, АСЕАН, ЧСС, МЕРКОСУР
Макрорегіон	Балканські країни, країни Балтії, національні країни	Національний територіально-виробничий комплекс
Мезорегіон	Економічні райони в структурі національної економіки (Донбас в Україні, Ельзас і Лотарингія у Франції)	Регіональні територіально-виробничі комплекси, вільні економічні зони, єврорегіони
Мікрорегіон	Територіальна частина в структурі економічного району (Силіконова долина в США)	Мікрорегіональні об'єднання
Локальні регіональні утворення	Міста, сільські райони	Кластери, комбінати тощо

Локальні регіональні утворення засновані на особливостях культури бізнесу, притаманній окремим регіонам, організації праці, історичних умовах розвитку регіонів та ін. Саме географічна агломерація компаній (фірм) які працюють в одній, або в декількох споріднених галузях економіки, створює регіональний кластер, позитивними ефектами розвитку яких стають ефекти масштабу, розширення та синергетичний ефект. Локальні регіональні утворення виступають як низовий рівень регіону, що разом з іншими може утворювати сукупність регіонів більш високого порядку, а відтак саме від них залежить рівень розвитку національної і світової економіки.

Мікрорегіони формуються в рамках мезо- і макрорегіонів і ґрунтуються на системі договірних відносин, які виникають в наслідок розвитку спільної виробничої діяльності, створення зарубіжних філіалів компаній, формування міжнаціональних територіально-виробничих комплексів тощо. **Мезорегіони** ґрунтуються на комплексі специфічних зв'язків і відповідних відносин, які виникають між суміжними територіями в рамках однієї країни (або малими регіонами прилеглих країн), існування яких зумовлено цілісністю, сталим характером виробничо-коопераційних зв'язків тощо. **Макрорегіони** охоплюють низку зв'язків, сукупність відносин, які виникають в структурі національної економіки (або між окремою групою країн), що вимагає проведення спільної макроекономічної політики і ґрунтується на формуванні цілісного господарського комплексу країни зі своєю структурою і органами управління. **Мегарегіони** виникають в системі світового господарства на основі поглиблення економічних зв'язків, розвитку інтеграційної взаємодії країн певного регіону, наслідком чого стає виникнення регіональних об'єднань. Поширення інтеграційних процесів між країнами (інтеграційними об'єднаннями) певного континенту призвело до формування **метарегіонів** в системі сучасного світового господарства.

В умовах поглиблення процесів глобалізації і регіоналізації роль регіонів посилюється, а самі вони безпосередньо стають важливими учасниками конкурентних відносин не тільки на національному й міжнародному, а й на глобальному рівнях. Спроможність забезпечувати високий рівень продуктивності порівняно з іншими регіонами національної та світової економіки, створювати нові ресурси регіонального розвитку і забезпечувати рівень добробуту населення (що відображається комплексною системою індикаторів, які відображають стан і динаміку розвитку регіону), визначають міжнародну конкурентоспроможність регіону.

В системі багатьох показників (індикаторів), що дозволяють оцінити рівень міжнародної конкурентоспроможності регіону доцільно використовувати значний масив вже напрацьованих методик, які пропонують різні міжнародні організації, що здійснюють моніторинг різних аспектів функціонування світового господарства. Серед найбільш поширених є наступні: індикатори моніторингу ринку; статистична база даних COMTRADE; індикатори, що досліджують зміни у розвитку єдиного внутрішнього ринку країн Європейського Союзу, стан регіонів цього інтеграційного об'єднання, рівень їх конкурентоспроможності; база Міжнародних торговельних індикаторів, що розроблена ОЕСР; Світовий Банк пропонує низку індикаторів з навколишнього середовища, розвитку демографічних процесів, економічного стану і т.п.; статистичний відділ ESCAP пропонує оперативну базу даних з основними щорічними індикаторами зокрема економічними, демографічними індексами; Freedom House та Heritage Foundation використовують комплексні індекси для ранжування країн за рівнем економічної свободи, корупції та хабарництва. Світовий економічний форум щорічно розраховує індекси глобальної конкурентоспроможності та конкурентоспроможності бізнесу "Global Competitiveness Report"; UNCTAD пропонує торговельні індекси та індексу розвитку.

Базовий підхід до визначення конкурентоспроможності регіонів можна сформулювати, ґрунтуючись на концепції конкурентоспроможності національної економіки, запропонованої М. Портером [13]. Згідно з цією концепцією для визначення міжнародної конкурентоспроможності необхідно застосування комплексного підходу до оцінки порівняльних переваг націй, який заснований на динамічному співвідношенні умов попиту, споріднених і суміжних галузей, інституційних умов. На світовому ринку конкурують, насамперед, виробники, а не держави. Конкуренція на внутрішньому ринку примушує шукати зовнішні ринки збуту за умови достатньої конкурентоспроможності товару. Для успіху на світовому ринку необхідні: по-перше, правильно вибрана конкурентна стратегія фірми, і по-друге, конкурентні переваги країни. Умови конкуренції, як на національному, так і на світовому ринку, постійно видозмінюються. Успіх на зовнішньому ринку залежить від правильно вибраної конкурентної стратегії. Конкуренція припускає постійні зміни в галузі, що істотно відбивається на соціальних і макроекономічних параметрах країни базування, а від так, важливу роль у формуванні конкурентоспроможності регіонів відіграє держава.

Відповідно до концепції М. Портера, розвиток конкурентоспроможності регіону (як і національної економіки в цілому) відбувається за відповідними стадіями, які визначають його розвиток в певні періоди часу, залежно від чотирьох основних стимулів, що безпосередньо впливають на конкурентоспроможність в системі міжнародного поділу праці, а саме: факторів виробництва, інвестицій, інновацій і добробуту. Перші три стадії забезпечують економічне зростання, остання – занепад. Конкурентна перевага регіону забезпечується: на **першій стадії** – завдяки факторами виробництва, сприятливим умовам виробництва (тобто забезпечується однією детермінантою), на **другій стадії** – на основі активного інвестування в систему освіти, технологічний розвиток (забезпечується трьома детермінантами), на **третьій стадії** – за рахунок створення нових видів продукції, виробничих процесів та інших новацій (забезпечується всіма детермінантами), на **четвертій стадії** – за рахунок вже створеного добробуту (ґрунтується на всі детермінанти, які однак використовуються не в повному обсязі).

Регіоналізація є своєрідне продовження глобалізації і виступає як одна з її зовнішніх форм [10, с. 17]. Формування регіональних економічних комплексів в світовому господарстві слід розглядати в якості важливої компоненти глобалізаційного розвитку, а відтак, можна говорити про створення в подальшій перспективі глобальних спеціалізованих регіонів за рахунок [5, с. 129–130]: зростання транснаціонального простору, розширення діяльності міжнародних організацій; формування тіньового процесу транснаціоналізації та глобалізації; відокремлення регіонів світу, що формують світову інфраструктуру з виробництва високотехнологічних товарів; закріплення ресурсно-сировинної спеціалізації за окремими регіонами світу.

Таким чином, підводячи підсумок, можна зазначити, що інтеграційні процеси сприяють розвитку економічного регіоналізму. Позитивним стимулом для інтеграції є зусилля країн щодо створення більш широкого ринку, який формує група країн, що мають спільне географічне положення, подібні природні та кліматичні умови, відповідний рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Досягнення високого рівня компліментарності, досягнення стійких економічних зв'язків, створюють якісно нові умови виділення регіонів у вигляді інтеграційних утворень в структурі сучасного світового господарства. Країни-учасниці інтеграційного об'єднання створюють особливі умови для вільної торгівлі, переміщення ресурсів. Негативним наслідком інтеграції може стати дискримінація по відношенню до країн, які не є членами інтеграційного утворення. Тому, якщо регіоналізм не погіршує умови для торгівлі з іншими державами, його можна вважати позитивним чинником розвитку світового господарства. В цілому ж інтеграційні процеси відкривають доступ до багатьох економічних ресурсів, технологій, розширюють ринки збуту, захищають від зовнішньої конкуренції учасників інтеграційного об'єднання, спільними зусиллями легше вирішуються соціальні проблеми.

Література

1. Алаев Э. В. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь / Э. В. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
2. Гладій І. Новий регіоналізм і неолібералізм конкретних ринків / І. Гладій // Проблеми и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. Сб. науч. тр. – Таганрог–Донецк: ДонНУ, 2005. – С. 99–104.
3. Долишній М. Глобалізація та її регіональні виміри / М. Долишній, У. Садова, Л. Семів // Регіональна економіка. – № 3. – 2002. – С. 7–24.
4. Европа перемен. Концепции и стратегии интеграционных процессов / [Л. Глухарев, М. Дорошенко, Ю. Шишков и др.] ; под. ред. Л. Глухарева. – М. : Крафт, 2006. – 352 с.
5. Кочетов Э. Г. Геоэкономика (освоение мирового экономического пространства) / Э. Г. Кочетов. – М. : Издательство БЕК, 1999. – 480 с.
6. Лицарева Е. Ю. Экономическая интеграция на Европейском континенте и в Азиатско-Тихоокеанском регионе во второй половине XX века / Е. Ю. Лицарева. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 2004. – 300 с.
7. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності / Д. Г. Лук'яненко. – К. : КНЕУ, 2005. – 204 с.
8. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

9. Некрасов Н. Н. Региональная экономика. Теория, проблемы, методы / Н. Н. Некрасов. – М. : Экономика, 1975. – 316 с.
10. Оболенский В. Присоединение России к ВТО и ее участие в интеграции / В. Оболенский // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 3. – С. 17–26.
11. Пахомов Ю. М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю. М. Пахомов, Д. Г. Лук'яненко, Б. В. Губський. – К. : Україна, 1997. – 238 с.
12. Поповкін В. Н. Регіонально-цілісний підхід в економіці / В. Н. Поповкін. – К. : Наук. думка, 1993. – 210 с.
13. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер ; [пер. с англ. ; под ред. В. Щетинина] – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.
14. Продуктивні сили економічних районів України / Б. Данилишин, Л. Чернюк, О. Горська, М. Фашевський та ін. – К. : Нічлава, 2000. – 520 с.
15. Рубцов В. Інструментальне забезпечення регіональної політики / В. Рубцов // Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів ; за ред. С. Максименка. – К. : Центр інституту Схід–Захід, “Міленіум”, 2001. – 244 с.
16. Симоненко В. К. Регионы Украины. Проблемы развития. – К. : Наук. думка, 1997. – 263 с.
17. Топчієв О. Г. Теоретичні основи регіональної економіки / О. Г. Топчієв. – К. : УАДУ, 1997. – 140 с.
18. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : Монографія : У 2 т. / Д. Лук'яненко, А. Поручник, Л. Антонюк та ін. – К. : КНЕУ, 2006. – Т. 2. – 592 с.
19. Шишков Ю. В. Интеграционные процессы на пороге XXI века: почему не интегрируются страны СНГ / Ю. В. Шишков. – М. : III тысячелетие, 2001. – 478 с.
20. Albertin G. Regionalism or Multilateralism? A Political Economy Choice / G. Albertin. – Washington : International Monetary Fund, 2008. – 26 p.
21. Ball D. A. International business : The challenge of global competition / D. A. Ball, W. H. McCulloch. Boston : Irwin : McCraw-Hill, 1996. – XXV, 773 p.
22. Bhagwati J. In Defense of Globalization / J. Bhagwati. – New York : Oxford University Press, 2004. – 308 p.
23. Farrell M. Global Politis of Regionalism / M. Farrell, B. Hettne, L. Langenhove. – Pluto Press, 2005. – 336 p.
24. Frankel Jeffrey A. Regional trading blocs in the world economic system / A. Frankel Jeffrey, E. Stein, S. Wey. – Peterson Institute, 1997. – 364 p.
25. Hettne B. Globalism and New Regionalism / Hettne Björn, Inotai András and Sunkel Osvaldo. – New York : Macmillan, 1999. – 308 p.
26. Milward Alan S. Interdependence or Integration? A National Choice / Alan S. Milward. – London : Routledge, 1994. – 1–32 p.
27. Multilateralism and Regionalism : The New Interface / edited by Mina Mashayekhi and Taisuke Ito. – New York and Geneva : UNCTAD, United Nations press, 2005 – 192 p.
28. Perkmann M. Globalization, Regionalization and Cross-Border Regions / M. Perkmann, N.-L. Sum. – N.-Y : Macmillan, 2002. – 288 p.

УДК 330.1:338.48

А. В. ДИМЧУК

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНЕУ

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ЗНАЧЕННЯ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

Розглянуто підходи щодо визначення “ринку туристичних послуг” та пов’язаних з ним термінів, їх особливостей. Увага акцентується на визначенні його об’єктів та суб’єктів. Пропонується визначення терміну “ринок туристичних послуг”. Розглядається вплив ринку туристичних послуг на економіку країни через такі економічні функції: реалізація вартості і споживчої вартості, організація процесу доведення туристичного продукту до споживача; економічне забезпечення матеріальних стимулів до праці.

The approaches to the definition of “tourism services market”, related terms and their features are identified. Attention is accented on determination of his objects and subjects. It’s offered own definition of “tourism services market. The tourism services market impact on the country’s economy can be seen through such economic functions: implementation value and consumer value; organization of the process of the leading tourist product to the consumer (tourist), providing tangible economic incentives to work.

Ключові слова: туристичний ринок, ринок туристичних послуг, туристична послуга, попит та пропозиція на ринку туристичних послуг, туристичний продукт, просування туристичного продукту, тур, об’єкти ринку туристичних послуг, суб’єкти ринку туристичних послуг.

Вступ. Трансформаційні процеси, що відбулися в розвитку світового господарства упродовж останньої чверті ХХ і на початку ХХІ століть, спричинили розвиток таких новітніх тенденцій і закономірностей як соціа-